

BOGANMELDELSER

Karsten Altenhain: Das Anschlussdelikt. Mohr Siebeck, Tübingen 2002. ISBN 3-16-147635-2. XVI + 470 pp. 94 EUR.

Ved første øjekast virker det forvirrende på den nordiske læser, at hindring af strafforfølgning og -fuldbyrdelse, af Hurwitz betegnet som "justitskrænkelser" og traditionelt placeret i kapitlet om forbrydelser mod den offentlige myndighed, og hæleri, hos os ligeså fast placeret blandt formueforbrydelserne, i den tyske straffelov forenes i samme kapitel under overskriften "Begünstigung und Hehlerei", men det har den logiske forklaring, at begge forbrydelser typisk betinges af en tidligere forbrydelse, som normalt er afsluttet, inden hæleren m.v. handler. Betegnelsen "Anschlussdelikt" er således ikke uden føje. Det er endog forf.s hovedtese, at den lange retsudvikling, hvor det, som oprindelig ansås som efterfølgende bistand - i Middelalderen ansås hjælp til en morders flugt som bistand til selve mordet (p. 9) - senere er opsplittet i selvstændige bestemmelser, hvor hæleri således første gang opstilles som eget delikt i et præjssisk straffelovsudkast af 1843 (p. 83), er forfejlet, og at bestemmelserne burde smelte sammen til et enkelt delikt, som beskytter gennemførelse af de imod den tidligere forbrydelse rettede strafferetlige retsfølger (p. 271).

Med en omskrivning af H. C. Andersens ord kan man sige, at man skal gå gruelig meget igennem for at blive dr. jur. i Tyskland, i hvert fald i Tübingen. Jeg har næppe set en så fyldig afhandling med gigantiske fodnoter og citeringer af snart sagt alle værker, herunder latinsksprogede værker fra det 18. århundrede, om problemet. Morsomt nok nævnes som næsten det eneste ikke-tyske værk *Ørsted: Über die Grundregeln der Gesetzgebung* fra 1818 under omtalen af den individualistiske strafferetsopfattelse (p. 21, note 75). Den første lange del frem til p. 130 er en udførlig dogmehistorie frem til 1871 med opdeling i den theocentriske, naturretlige, individualistiske - som forf. har mest sympati for - og moderat-positivistiske strafferetsopfattelse, indtil vi via partikulærstraffelovene, hvor skiftende udkast til en moderniseret præjssisk straffelov efter tur farves af alle skolerne, når til den hegelienske strafferetsskole, hvor den efterfølgende forbrydelse karakteriseres som "die Verletzung des Rechts als Recht" (p. 93), sc. at ikke det tilfældige offer, men retsordenen selv er den forurettede. I den følgende lange beskrivelse af den stadig formelt gældende straffelov af 1871 betegnes denne som den naturalistisk-positivistiske opfattelse.

De fleste tidligere forfattere nedgøres; i det hele taget synes forf. betydelig stærkere i kritikken end i den positive grundelse af egne synspunkter. Teorien om hæleri, som efter herskende lære præges af den såkaldte perpetueringsteori, sc. at hæleri er formuekrænkelser begået ved opretholdelse af en tidligere begået formuekrænkelser (p. 197 ff.), kritiseres voldsomt, bl.a. ved påvisning af, at strafansvaret således betragtet går videre end civilretligt påkrævet, idet hæleren ikke selvstændigt krænker ejermandens ret (p. 205). Jeg forstår ikke synspunktet; det forekommer mig åbenbart, at ejermandens mulighed for generhvervelse af det tabte svækkes, når hæleren træder til og erhverver det stjålne fra tyven eller blot hjælper tyven med at forstikke kosterne, så jeg ser intet problem ved, at strafferetten går videre end civilretten. Jeg kan ej heller dele forf.s afstandtagen fra overhovedet at anse hæleri som en formueforbrydelse (p. 217).

Imod herskende lære, hvorefter hindring af strafforfølgning, "Strafvereitelung", er en krænkelser af strafferetsplejen, gør forf. gældende, at justitsen ikke har krav på, at alle forbrydelser pådømmes, og at anklagemyndigheden ikke har krav på uhindret adgang til alle for opklaringen tjenlige omstændigheder (p. 258), ligesom retsfreden alene kræver, at

sagen afsluttes, men ikke hvordan, d.v.s. at en Strafvareitelung, som medfører, at en skyldig frifindes eller idømmes en for mild straf, ikke krænker strafferetsplejens formål (p. 261)! Jeg har sjælden set mage til livsfjern teoretisering. Vedrørende det vanskelige spørgsmål, om hindring af fuldbyrdelse af en retskraftig dom f.eks. ved hjælp til den domfældte til at flygte kan være retmæssig, fordi den domfældte i virkeligheden er uskyldig, går forf., som hævder denne undskyldningsgrund, ligeledes imod herskende lære og hævder, at den tidligere dom bør kunne kræves efterprøvet under den nye sag mod hjælperen (p. 380 ff.); han anerkender dog fornuftigvis, at fejlagtig tro på den tidligere doms urigtighed ikke nødvendigvis er en disculperende faktisk vildfarelse (p. 385).

Det afsnit, som interesserede recensenten mest, var den grundige argumentation for en styrkelse af konfiskationsinstituttet som en nødvendig forudsætning for forf.s hovedtese om en sammenlægning af samtlige Anschlussdelikter til én overtrædelse. To punkter fortjener her fremdragelse:

For det første går forf. ind for, at konfiskation, Verfall, af berigelsen som retsfølge over for den strafskyldige forbryder gennemføres efter bruttoprincippet uden fradrag af omkostninger (p. 352 ff.); nettoprincippet er en undtagelsesvis begunstigelse af den godtroende erhverver og bør ikke komme den strafskyldige, som aldrig har haft en berettiget forventning om retsgyldigheden af erhvervelsen, til gode. Forf. er på det rene med, at hans forslag er "eine radikale Wende". Jeg er enig og vil henvise til, at den danske ordning, hvorved nettoprincippet anvendes i nogle, men ikke alle situationer, kan give anledning til skævheder. Efter dansk ret konfiskeres en narkosælgers lager, uden at købesummen godtgøres ham af det offentlige, og hvis han anholdes lige efter et salg og står med den fysiske salgssum i hånden, beslaglægges og konfiskeres pengene fuldt ud, men for tidligere handler fratrækkes købesummen, inden salgssummen konfiskeres. Meget taler for en konsekvent anvendelse af bruttoprincippet (jeg er klar over, at dette kræver lovændring eller en utvetydig højesteretsafgørelse).

For det andet argumenterer forf. overbevisende imod den gældende regel om, at udbyttekonfiskation ikke kan ske, når forurettede har et krav, d.v.s. selv uden at kravet gøres gældende endsiges gennemføres, hvilken regel malende er betegnet som "der Totengräber des Verfalls" (p. 369 f.); det er jo åbenbart, at mange forurettede på forhånd opgiver at forfølge deres krav. Her er dansk strfl. § 77 stk. 1, hvorefter det konfiskerede kan anvendes til dækning af et erstatningskrav, sc. at gerningsmanden ikke kan påberåbe sig erstatningskravet som et argument imod konfiskation, langt at foretrække.

Som det fremgår, har forf. udført et meget betydeligt arbejde, og jeg lykønsker gerne med den velfortjente doktorgrad. Samtidig må jeg som i tidligere anmeldelser af tyske doktorafhandlinger tilføje det hjertesuk, at værket - måske med undtagelse af afsnittet om konfiskation - alene har interesse for teoretikeren, men at dommeren, anklageren, forsvareren og politimanden ikke har udbytte af det. Det er betegnende, at fodnoterne så godt som ikke citerer andre domme end fra forfatningsdomstolen, ikke engang fra den ordinære højesteret, BGH. Man mindes Savignys advarsel, at hvis adskillelsen mellem teori og praksis bliver absolut, opstår fare for, at "die Theorie zu einem leeren Spiel, die Praxis zu einem blossen Handwerk herabsinke".

Peter Garde
Hillerød kriminalret

Kai Ambos: *Der Allgemeine Teil des Völkerstrafrechts – Ansätze einer Dogmatisierung*. Duncker & Humblot, Berlin 2002, 1 058 s.

I sin habilitationsavhandling *Der Allgemeine Teil des Völkerstrafrechts: Ansätze einer Dogmatisierung* har Kai Ambos¹ genomfört en grundlig undersökning av rättspraxis och kodifieringar som berör allmänna principer på den internationella straffrättsens område. Med undersökningens resultat som underlag presenterar Ambos en systematisering av principerna vilket resulterar i en allmän del för den internationella straffrätten.

Det finns olika uppfattningar om vad ämnesområdet internationell straffrätt inbegriper. En uppfattning är att ämnet behandlar frågor om tillämpningen av den nationella straffrätten där ett gränsöverskridande (internationellt) element föreligger; ämnet är således en straffrättslig motsvarighet till den internationella privaträtten. Med "Völkerstrafrecht", som behandlas i Ambos' arbete, avses emellertid en annan förståelse av ämnet, nämligen samtliga de folkrättsliga normerna som kan leda till en straffrättslig rättsföljd (s. 40). Denna definition av den internationella straffrätten ger vid handen att det är de folkrättsliga källorna (jfr art. 38 i den Internationella domstolens stadga) som utgör materialet för undersökningen. Men även denna definition täcker ett mycket vidsträckt område, vilket omfattar brottslighet av de mest skilda slag från exempelvis olaglig radiorundsändning i internationellt vatten till de allvarligaste förbrytelseerna mot humanitärätten. Ambos har valt att ytterligare avgränsa undersökningsmaterialet till s. k. *makrokriminalitet*. Med begreppet "makrokriminalitet" förstås "systemkonforma och situationsanpassade handlingar eller handlingssätt inom ramen för en organisation, en maktstruktur eller andra handlingssammanhang" (s. 50). (För mer om "makrokriminalitet", se *Aufgeklärte Kriminalpolitik oder Kampf gegen das Böse?*, Band III: *Makrodelinquenz*, Klaus Lüderssen (Hrsg.), Nomos, Baden-Baden 1998). Typexempel för makrokriminalitet är således krigsförbrytelse och folkmord, vilka kvalitativt sett kan skiljas såväl från "normal" kriminalitet (de "vanliga" brotten) som från vissa särskilda brottstyper som reglerats i internationella konventioner (t. ex. vissa former av narkotikabrott, ekonomiska brott). Typiskt sett präglas makrokriminalitet av ett politiskt abnormt tillstånd och den aktiva roll, som staten spelar i denna typ av brottslighet. Makrokriminella ansvarssubjekt brukar således besitta någon statlig maktposition. Detta innebär emellertid inte, som Ambos också betonat, att icke-statliga aktörer uteslutes. Med makrokriminalitet som utgångspunkt är det därför naturligt att det är de klassiska folkrättsbrotten – folkmord, brott mot mänskligheten, krigsbrott och angreppsbrott – som utgjort föremålen för undersökningen. Dessa brottstyper motsvarar de brott, över vilka den Internationella domstolen äger jurisdiktion *ratione materiae*. I fortsättningen förstås med "den internationella straffrätten" det folkrättsliga regelverket som berör makrokriminalitet och som föranleder straffansvar. En sådan avgränsning måste accepteras; varje författare har ju fria händer i sitt val av ämne. Det bör dock anmärkas dels att redan avgränsningen som sådan är ett normativt ställningstagande (att det är ändamålsenligt att makrokriminalitet sanktioneras med den internationella straffrätten), dels att slutsatserna från en studie av makrokriminalitet inte utan vidare kan tillämpas på andra former av kriminalitet. Studien

Note

¹⁾ Dr. jur. (1992), habil. (2001), München. Kai Ambos är f.n. verksam vid Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht och stf. professor (för Albin Eser) vid Albert-Ludwigs-Universität, Freiburg i/B. Ambos' huvudforskningsintressen ligger på områdena internationell straffrätt och straffrätt i de latinamerikanska länderna.

kan emellertid även belysa – ehuru från ett oväntat håll – vissa problem inom den nationella straffrätten beträffande brottslighet inom en organisation.

Arbetet behandlar *den allmänna delen* av den internationella straffrätten, alltså allmänna principer rörande straffsystemet såsom förutsättningar för straffansvar, de osjälvständiga brottsformerna och de ansvarsbefriande grunderna. En studie av den allmänna delen har ansetts vara nödvändig (s. 54) på grund av det individuella ansvaret för makrokriminella handlingar. Den klassiska folkrättsliga doktrinen har främst behandlat stater som ansvarssubjekt och tillhandahåller föga ledning när det nu är enskilda personer som kan dömas för brott mot den internationella straffrätten. Den allmänna delen av denna straffrätt måste följaktligen bygga på en modell som är anpassad till enskilda, fysiska, personer, en modell som förutsätter ett brottsbegrepp med enskilda som ansvarssubjekt. Konstruktionen av en allmän del för den internationella straffrätten kan betraktas som en utveckling av brottsbegreppet i ett makrokriminalistiskt perspektiv. För att utveckla detta brottsbegrepp har Ambos använt sig av en "funktionell-komparativ metod" (s. 44 och s. 57 ff.). Undersökningen utgår således inte från något ontologiskt bestämt begrepp utan tar sikte på den kriminalpolitiska funktionen av straffsystemet; inte heller utgår Ambos från någon bestämd rättskulturs uppfattning. Genom att lösningar från olika rättstraditioner studeras och jämförs vinner man fördjupade insikter i olika rättsfigurers funktioner. (En sådan komparativ undersökning av nationell rätt är också nödvändig på grund av allmänna rättsprincipers status som folkrättslig rättskälla). Som ett exempel kan nämnas behandlingen av befäls ansvar för underordnades handlingar (*command responsibility*). Bör detta konstrueras som ett medverkansansvar (som anstiftare, medgärningsman eller medhjälpare), som ett underlåtenhetsansvar (*echte Unterlassungsverantwortlichkeit*) med hänvisning till garantlärnan, som ett strikt ansvar, som ett organisatoriskt kontrollansvar eller som ett *sui generis* straffansvar? I samtliga fall aktualiserar också frågan om graden av skuld (*dolus* eller *medvetet/omedvetet culpa*) som förutsatts för ansvar. I avhandlingen har lösningarna från skilda rättstraditioner studerats; det är dock kanske oundvikligt att tysk doktrin ändå intagit den mest framträdande platsen. Som Ambos konstaterat (s. 54-55) har tysk doktrin hittills inte haft någon tydlig påverkan på diskussionen om internationellt straffrättsliga allmänna principer, varför det är ett av författarens mål att ge den internationella diskussionen ett tyskt straffrättsdogmatiskt perspektiv (s. 57). Detta är emellertid inte någon direkt nackdel, i synnerhet för de nordiska läsarna som i allmänhet torde kunna här känna sig mer hemma i såväl systematiskt hänseende som när det gäller de ideologiska utgångspunkterna såsom allmän prevention o.s.v.

Avhandlingen består av tre huvudavdelningar. Del I är en analys av rättspraxis omfattande avgöranden från Nürnbergtribunalen, Tokyotribunalen, FN:s Kommission för krigsförbrytelser och andra nationella domstolar för brott som begåtts under Andra världskriget samt FN:s ad hoc-tribunaler för f. d. Jugoslavien och för Rwanda. Även Del II är en analysdel, men här är materialet de instrument som tagits fram sedan Nürnberg, vilka berör i större eller mindre utsträckning frågor om allmänna principer inom den internationella straffrätten. Författaren har inkluderat, förutom antagna internationella konventioner (t. ex. de fyra Genèvekonventionerna, folkmordskonventionen och Rom-stadgan för den Internationella brottmålsdomstolen), även de s. k. Nürnberggrundsatserna som antogs av FN:s generalförsamling, ILC:s *Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind* och "privata" kodifieringar av den internationella straffrätten. En

fördjupad analys av dessa instrument är påkallad då det ofta är fallet att analysen påvisat djupa oenigheter i snarlika formuleringar. Både Del I och Del II följer den induktiv-empiriska metoden i den meningen att rättskällorna behandlas som det empiriska underlaget från vilket författaren drar vissa allmänna slutsatser. Det kan nämnas i detta sammanhang att den induktiva slutledningen har försvårats genom att det empiriska underlaget härstammat från olika perioder i rättens utveckling. Del III har en annan karaktär och har av Ambos benämnts "Ansatser till en dogmatisering". Det är i denna del som författaren, med utgångspunkt från slutsatserna från Del I och Del II, försöker att systematisera den internationella straffrättens allmänna del. I denna systematiseringen diskuteras först den grundläggande frågan om tillräknelighet (*Zurechnung*), i synnerhet problem med tillräknelighet i en makrokriminalistisk kontext och särskilda problem för begreppets tillämpning inom den internationella straffrätten. Sedan följer diskussioner som berör de olika grundformerna för straffbar medverkan till/delaktighet i brott (*Beteiligung*), ställföreträdande straffansvar (*Vorgesetztenverantwortlichkeit*), försök, de subjektiva förutsättningarna för individuellt ansvar (särskilt om villfarelse), och ansvarsbefriande grunder (särskilt om nöd/nödvärn). Vissa aspekter, till exempel samtycke som ansvarsbefriande grund och brottskonkurrens, vilka brukar behandlas inom straffrättens allmänna del, har dock utelämnats. Det är uppenbart att samtycke av enskilda "brottsoffer" saknar relevans för de brottstyper som varit föremål för undersökningen (t. ex. en enskild kan inte samtycka till folkmord). Ur dogmatisk synpunkt kan en konkurrenslära, i och för sig, utvecklas. Men eftersom frågan om konkurrens inte berörts i undersökningsmaterialet kan man inte heller dra någon slutsats inom ramen för den induktiv-empiriska metoden.

Verket innehåller även en bihangsavdelning om 75 sidor. Bilaga A är en översikt över relevanta tribunals- och domstolsavgöranden med utförliga bibliografiska uppgifter. Bilaga B återger utdrag ur olika folkrättsliga instrument samt den tyska Völkerstrafgesetzbuch (VStGB), som nyligen trätt i kraft. I bilagan återges VStGB:s lydelse enligt lagförslaget. VStGB i sin gällande lydelse av 26.6.2002 har kungjorts i BGBI 42/2002, 29.6.2002, s. 2254. Delar av Romstadgan har återgivits i engelska, franska, spanska och tyska. Bilaga C innehåller ett utdrag ur det uppdaterade förslaget ("Draft Code") till en kodifierad internationell strafflag, den s. k. "Siracusa-Draft II", tillsammans med den ursprungliga versionen av förslaget, som utarbetats av Eser/Lagodny/Triffterer/Koenig.

Naturligtvis är det inte möjligt att – inom ramen för en bokanmälan – tillhandahålla en rättvis sammanfattning av slutsatserna i ett så omfattande arbete, exempelvis genom att summariskt konstatera att uppsåtformen *dolus directus* har gjort sig gällande inom den internationella straffrätten eller att teorien om försök har byggts på grundval av en blandad subjektiv-och-objektiv försökslära. Visserligen har Ambos själv mycket förtjänstfullt sammanfattat arbetet i ett slutkapitel, men sammanfattningen är föga meningsfull om den inte ses i ljuset av det material och de premisser, som betingat de föregående analyserna. Å andra sidan är det inte heller rättvist att en bokanmälan underlåter att åtminstone ta upp vissa slutsatser om den internationella straffrättens allmänna del som visar en tydlig skillnad från vad som är härskande inom tysk-nordisk doktrin. En sådan slutsats gäller själva brottsbegreppet. Inom tysk-nordisk doktrin finns ett brottsbegrepp som baseras på distinktionen mellan rättsstridig handling och personligt ansvar (*Unrecht – Schuld*), eventuellt också under beaktande av handlingens sociala adekvans (reelle hensyn). Ambos har funnit att såväl rättspraxis som kodifieringarna visar att man inom den

internationella straffrätten utgått istället från ett av *common law* influerat tugrenat system för tillräknelighet (*zweigliedriges Zurechnungssystem*): den ena grenen består i ett konstaterande om ett individuellt ansvar, i såväl objektivt som subjektivt hänseende, och den andra grenen i ett resonemang om förekomsten av försvarsgrunder (*defences*) som utesluter straffansvar. Denna grundläggande brottskonstruktion har viktiga implikationer för hur olika begrepp inom den internationella straffrättens allmänna del skall tolkas. Ett annat område som visat påtagliga skillnader mellan den internationella straffrättens allmänna del och härskande tysk-nordisk doktrin berör de kontroversiella frågorna kring gärningsmannaskap samt medverkan till och delaktighet i brott. Det är tydligt att den internationella straffrätten – i synnerhet inom rättspraxis – påverkats i stor utsträckning av begreppsbildningar hämtade från *common law*, såsom *conspiracy*, *aiding and abetting*, *common design* m. m. Här aktualiseras frågor om bl. a. gränsen mellan individuellt ansvar och kollektivt ansvar, problemet med kriminella organisationer, hur handlingar och uppsåt/kunskap om faktiska omständigheter kan tillräknas en annan samt bedömningsgen av ansvar för brott som begåtts inom en organisation. I detta sammanhang kan Ambos' behandling unnas särskilda lovord för sitt tillvaratagande inte enbart av klassisk doktrin utan också av nyare teorier som belyser problemen i en organisatorisk kontext.

Avhandlingen är ett värdefullt och viktigt tillskott till ämnesområdet. Detta arbete – som bygger på en undersökning av de folkrättsliga källorna – är ägnat att så småningom i sig uppnå status som en folkrättslig rättskälla (art. 38(1) d, Internationella domstolens stadga), även om man tyvärr måste konstatera att arbetet säkerligen skulle fått ännu större genomslagskraft om det hade författats på engelska. I ett mer personligt perspektiv kan avslöjas att tanken när ”tegelstenen” först anlände hade varit att verket var ett sådant som man var tvungen att laborera genom enbart på grund av ens vetenskapliga skyldighet att tillgodogöra sig nya forskningsrön på området. Det visade sig emellertid att arbetet har skrivits i ett lättillgängligt språk och även på välbehandlade områden får man oftast nya insikter; läsningen har inte alls varit den börda, som man först föreställde sig skulle vara.

Christoffer Wong
Lunds universitet

Ester Pollack: En studie i medier och brott. Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet, 2001. Disputats. 360 sider.

Der er gennemført meget få undersøgelser, der belyser berøringsfladen mellem kriminologi og medievidenskab. Det starter Ester Pollack med at slå fast i sin disputats. Og det er netop dette vakuum, Pollack ønsker at fylde ud ”.. i forhopningen om at bidra till en dialog mellan de två disciplinerna...” (s. 10).

Netop fordi området er uopdyrket, vælger Pollack at foretage en omfattende og ganske grundig gennemgang af henholdsvis den kriminologiske og den medievidenskabelige litteratur, der berører en fælles problemstilling. For en kriminolog kan gennemgangen af den kriminologiske litteratur nok forekomme lidt kedelig, mens omvendt gennemgangen af den medievidenskabelige er uhyre givtig og medrivende. Og omvendt vil det nok forholde sig for den, der har en medievidenskabelig baggrund. For mig, der ikke tidligere har beskæftiget mig med dette område, er det interessant at læse om, hvorledes forskellige

teorier og strømninger har afløst hinanden på det medievidenskabelige område: fra en kultivationsteori, der fremholder, at mediernes skæve billede af kriminalitetens art og omfang skaber overdrevne forestillinger om risikoen for at blive udsat for kriminalitet, over mediernes funktion som dagsordensætter til 'offer-journalistikken'.

Pollack gennemgår diverse indholdsanalyser, der er foretaget af pressens behandling af kriminalitetsstof. Forskellige undersøgelser peger i forskellig retning med hensyn til, om mediernes kriminalitetsomtale er vokset eller faldet. Der er dog stor enighed om, at det billede, medierne giver af kriminalitet, er meget skævt i forhold til det statistiske billede: vold og anden personfarlig kriminalitet omtales betydeligt mere end det meget store antal ejendomsforbrydelser, jf. også artiklen af Anker Brink Lund i dette nummer af NTFK.

I kapitel 4 introduceres Pollacks egen empiriske studie. Denne omfatter dels en longitudinal, primært kvantitativ indholdsanalyse af mediernes omtale af kriminalitet i perioden 1915 til 1995. Desuden omfatter den en mere kvalitativ tværsnitsanalyse af mediernes behandling af emnet ungdomskriminalitet i en uge i hvert af årene 1955, 1975 og 1995 (kapitel 6-8). Sidstnævnte undersøgelse er endvidere suppleret med enkelte interviews.

Førstnævnte undersøgelse er baseret på en gennemgang af 4 svenske dagblade, idet artikler om kriminalitet for en bestemt uge hvert 10. år fra og med 1915 er registreret og analyseret. Analysen er sammenlagt baseret på 4887 artikler. Vurderet alene ud fra omfang af artikler om kriminalitet viser denne del af undersøgelsen, at antallet af artikler om kriminalitet vokser fra 1915 og frem til 1945, hvorefter det – frem til 1965 – aftager til samme niveau som i 1925. I perioden efter 1965 er væksten i antal artikler om kriminalitet ganske markant, og væksten fortsætter frem til det sidste undersøgelsesår, 1995. Da er antallet af artikler om kriminalitet i de fire aviser omkring det dobbelte af det, det var i 1915.

Der foretages en række andre kvantitative analyser, der bl.a. viser, at antallet af artikler, der omhandler selve kriminalpolitikken, er vokset markant fra 1970'erne og frem, mens kriminalitetsartikler tidligere typisk kun omhandlede konkrete kriminalitetshistorier. Dette bekræfter, som forfatteren konkluderer, indtrykket af, at kriminalpolitik er blevet et mere centralt emne, både alment og politisk. Pollack viser endvidere, hvorledes forskellige kriminalitetsformer eller kriminelle grupper i varierende grad har fanget mediernes opmærksomhed gennem tiderne – fx fokus på narkotikakriminalitet i 70'erne og 80'erne og på unge og vold i 90'erne. Man kunne som læser have ønsket sig, at de diagrammer, Pollack anvender til at dokumentere sin fund med, ikke var baseret på absolute tal, men procentangivelser. Det giver et klarere indtryk af proportionerne.

Den kvalitative analyse er meget omfattende og detaljeret. Samlet påvises, hvorledes billedet af ungdomskriminelle – både kriminalpolitisk og i medieoffentligheden – har forandret sig: I 1955 drejer det sig om unge berigelsesforbrydere, der begår biltyverier o. lign. med kammeraterne – enten fordi de keder sig, eller fordi de har psykiatriske/psykologiske problemer. I 1975 er det stadig berigelseskriminaliteten, der er i fokus, men også narkotika- og voldskriminalitet er nu med i billedet af de unge lovovertrædere, som menes primært at begå kriminalitet som reaktion på en underprivilegeret position. I 1995 dominerer narkotika- og voldskriminaliteten i beskrivelsen af ungdomskriminaliteten, og etnicitet er blevet en væsentlig faktor. Endvidere er racistisk motiveret kriminalitet, skinheads og fodboldhooligans med i 90'ers billedet. Det er måske de mange forskellige aktører, der bevirker, at der mangler årsagsforklaringer i 90'erne.

Tilsvarende beskrives en udvikling fra en socialoptimistisk behandlingstiltro i 50'erne, over en tiltro til betydningen af større samfundsforandringer i 70'erne og til en (behandlings)pessimisme i 90'erne. Flere andre udviklingstræk påvises og sammenstilles i et skema.

Pollack har skrevet en imponerende bog. Hun demonstrerer ikke alene en god indsigt i sit eget fagområde, men også en hel overvældende indsigt i den kriminologiske litteratur. Hun kommer vidt omkring. Man kan nok imellem synes, at bogen bliver lidt vel refererende, men generelt set efterlades man først og fremmest med beundring for den ihærdighed, Pollack har lagt for dagen. Den empiriske analyse af især forandringen af billedet af ungdomskriminalitet er ganske interessant for en læser, der som undertegnede husker en stor del af denne periode, og som derfor kan nikke genkendende til mange af Pollacks fund.

Pollack har villet inspirere andre til at afsøge fællesområdet mellem medier og kriminologi. Da der er et stort behov for forskning på dette område, må man håbe, hendes bøn høres.

Britta Kyvsgaard
Justitsministeret

Klaus Helminen, Matti Kuusimäki och Markku Salminen: Polisrätt. Översatt och bearbetad av Klaus Helminen, Juristförbundets Förlag, Helsingfors, 2000, 412 sid.

Boken är en svenskspråkig bearbetad upplaga av den finskspråkiga framställningen av Finlands polisförvaltningsrätt, utgiven 1999, och ger en helhetsbild av de viktigaste juridiska frågorna beträffande polisens samtliga verksamhetsområden. Boken innehåller följande fem kapitel: 1/Polisens uppgifter och organisation, 2/Polisens befogenheter, 3/Polisens verksamhetsformer, 4/Användning av maktmedel, och 5/Rättsskyddet i polisrätten. Dessutom finns lagtext av 1995 års Polislag och av 1999 års Lag om gränsbevakningsväsendet samt ett utförligt Sakregister och en litteraturförteckning i boken.

Ett grundläggande avsnitt i kap. 1 berör de författningar, som gäller för polisen och polisverksamheten. Här behandlas, utöver nationell lagstiftning, grundläggande fri- och rättigheter samt mänskliga rättigheter även Europeiska Unionens rättssystem samt vissa, internationella konventioner på ett utförligt och utmärkt sätt.

Tyngdpunkten i boken ligger på kap. 2 och en utförlig redogörelse för polisens befogenheter. Här behandlas begreppet befogenhet, den historiska utvecklingen av befogenheterna, polisens sakliga, funktionella och territoriella behörighet, sanktioner som stöder polisens befogenheter, begränsningar av polisens befogenheter, olika typer av polisens befogenheter, andra myndigheters befogenheter samt internationellt samarbete, som avser den europeiska integrationen och myndigheternas samarbetsbehov, Interpol, internationell rättshjälp i straffrättsliga ärenden och polissamarbetet inom Europeiska Unionen.

En annan tyngdpunkt i boken ligger i kap. 3 om polisens verksamhetsformer. Här behandlas översiktligt ordningspolisverksamhet, kriminalpolisverksamhet, polisens tillståndsförvaltning och handräckning. Dessutom finns här ett viktigt avsnitt om inhämtande av information, där frågor om teknisk övervakning, observation och teknisk observation, okonventionella metoder att inhämta uppgifter, telefonavlyssning och -övervakning, rätten att få uppgifter, överskottsinformation och polisregistren behandlas på ett utmärkt sätt.

I ett kortfattet kap. 4 behandles anvendelse af maktmedel med udgangspunkt i begreppet maktmedel og nødværn.

Kap. 5 om retsskyddet i polisretten er også vigtigt. Her behandles fremst offentlighedsprincippet, en politis tjenstemannarättsliga, ställning och tjänsteansvar, rättelseförfaranden i polisretten och en politis rättskydd.

Boken är avsedd för polismän och tjänstemän i säkerhetssektorn i stort men också studeranden inom dessa organisationer liksom juridikstuderanden samt alla som är intresserade av polisrätt. Boken kan rekommenderas som en betydelsefull introduktion inom detta viktiga samhällsområde.

Hans Klette

Lunds universitet

Dirk van Zyl Smit: Taking Life Imprisonment Seriously in National and International Law. Kluwer Law International, The Hague/ London/ New York 2002. XI + 240 sider. ISBN 90-411-1772-5. Pris: 95 euro.

Hvis man sætter sig for at ville skrive en bog om *fængsel på livstid*, må man først træffe nogle valg. Således må man vælge, om man vil skrive en monografi om forholdene i et bestemt land, hvis retssystem man er fortrolig med, eller om man vil foretage en komparativ studie over forholdene i to eller flere lande. Dernæst må man gøre sig klart, om man vil basere den påtænkte bog på det primære kildemateriale, dvs. samtlige afgørelser (være sig trykte eller utrykte), hvor udfaldet er blevet livsvarigt fængsel, eller om man vil indskrænke sig til at benytte statistiske oplysninger af forskellig art og krydre sin fremstilling med omtale af nogle principielle sager, hvor dommene foreligger i trykt form. Alene det at ville skrive en bog – der blot skal beskæftige sig med forholdene i et enkelt land og inden for et nøje afgrænset (hensigtsmæssigt) tidsrum – er imidlertid en særdeles tidkrævende opgave. Dette gælder i særdeleshed, hvis man vil løse opgaven på grundlag af det primære kildemateriale, og måjen bliver endnu større, hvis forfatteren er så ambitiøs, at han vil basere sin fremstilling ikke blot på dommene, men på selve de originale sagsakter og eventuelle forakter vedrørende de domfældte. Har man til hensigt at levere en komparativ studie, vil det være en utopi at forestille sig, at denne opgave kan løses på den netop angivne måde.

Det er derfor ikke overraskende, at forfatteren til den foreliggende bog om fængsel på livstid i national og international ret har valgt den fremgangsmåde udelukkende at benytte trykt materiale.

Dirk van Zyl Smit er ”Professor of Comparative and International Penal Law at the University of Nottingham, UK, and Professor of Criminology at the University of Cape Town, South Africa”. Hans udgangspunkt er et klart blik for livstidsstraffens komplekse natur: Den udråbes ofte som et alternativ til dødsstraf, og på samme tid anvendes den hyppigt som en præventiv foranstaltning i tilfælde, hvor forbrydelsen, isoleret betragtet, ikke kan retfærdiggøre anvendelsen af maksimumsstraffen. – For Danmarks vedkommende, hvor fængsel på livstid siden 1933 har udgjort maksimumsstraffen, kan her indskydes, at livstidsstraffen oprindeligt opfattedes som ”en af Retssikkerhedshensyn motiveret varig Uskadeliggørelse”,¹ men at dette standpunkt for længst er forladt.²

Bogen består af seks kapitler. Efter et indledningskapitel ("Studying Life Imprisonment") følger 3 kapitler om livstidsstraf i national ret: (Chapter 2: "The United States of America", Chapter 3: "England and Wales" og Chapter 4: "Germany"). Dernæst bringes i bogen et enkelt kapitel om livstidsstraf i international strafferet (Chapter 5: "International Criminal Justice") og endelig et afsluttende 6. kapitel med den Dworkin-inspirerede overskrift ("Taking Life Imprisonment Seriously?").

I *indledningskapitlet* skitserer forfatteren nogle hovedlinjer i livstidsstraffens historie. Man finder her en kort omtale af *Cesare Beccaria*, der som bekendt gik ind for, at dødsstraf burde erstattes med livsvarigt strafarbejde, idet den sidstnævnte straf af forbryderne ville opfattes som værende langt strengere end den førstnævnte. Beccaria citeres for i sin bog *Om forbrydelse og straf* at have udtrykt denne tanke således: "Mange mennesker betragter døden med fast og roligt blik. Nogle gør det af fanatisme; andre af forfængelighed, som ofte følger et menneske helt til gravens rand; andre igen i et sidste, fortvivlet forsøg på ikke at leve længere eller på at undslippe elendigheden. Men hverken fanatisme eller forfængelighed holder stand i gabestok eller lænker, under stokken, under åget, i et jernbur – staklens ulykker ophører ikke her, men tager tværtimod deres begyndelse".³

Om livstidsstraffen i USA berettes i bogens kapitel 2. Der tegnes et broget billede af retstilstanden i en forbundsstat, hvor antallet af strafafsonere (idømt livsvarigt fængsel eller en tidsbestemt straf på 20 år eller mere) i 1999 udgjorde 80.142 eller 26,2 pct. af de indsatte (Table 2, s. 24). Imidlertid har livstidsstraffen i USA et højt varieret indhold. Der gives livstidsdomme, der indebærer en varig uskadeliggørelse, en såkaldt *life without parole (LWOP) sentence*; antallet af indsatte i henhold til sådanne afgørelser udgjorde i 1999 25.554. Og i den modsatte ende af skalaen finder man domme, hvorefter spørgsmålet om prøveløsladelse af en livstidsdømt kan tages op efter en minimumperiode på kun et år eller mindre. Ind imellem finder man minimumsperioder af alle mulige længder, også af en sådan længde (40 år eller mere), at dommen nærmest kommer til at svare til en livstidsdom uden mulighed for prøveløsladelse.

En dansk læser af dette kapitel vil nok især hæfte sig ved de afsnit, hvori forfatteren fokuserer på tre emner, hvor forholdene i USA adskiller sig markant fra danske tilstande. Her redegøres der for specialstudier, som omfatter anvendelsen af livstidsdomme over for narkotikaforbrydere (s. 51-54), den øgede brug af livstidsdomme uden mulighed for prøveløsladelse (s. 54-58) og anvendelsen af livstidsdomme over for recidivister "*Three strikes and you are out*" (s. 58-62). Danskeren vil erindre sig, at maksimumsstraffen for narkotikaforbrydelser iflg. straffelovens § 191 er fængsel i 10 år, som kun kan benyttes, hvor der foreligger særligt skærpene omstændigheder, herunder at overdragelsen af narkotika har haft en særlig farlig karakter. Endvidere vil den danske læser have i erindring, at i vort sanktionssystem indebærer en dom til fængsel på livstid altid, at spørgsmålet om prøveløsladelse skal tages op til overvejelse, når den dømte har udstået 12 år af straffen, jf. note 2. Og endelig, at man i Danmark for længst har forladt et system, hvor det gentagne recidiv til andet end drab, f.eks. berigelsesforbrydelser, kunne medføre livstids-

¹) Højesterets dom af 13/11 1935 (UJR 1936.23) jf. *Festskrift til Stephan Hurwitz* (1971) s. 285-287.

²) Se Justitsministeriets cirkulærskrivelse af 18/2 1971 og nu straffelovens §§ 41 og 42 i den udformning, som disse paragraffer har fået ved lov nr. 433 af 31/5 2000, hvormod henvises til Vagn Greve i *NTJK* 2001 s. 15.

³) Dette berømte citat er her gengivet efter Sven Helles' oversættelse af Cesare Beccaria: *Om forbrydelse og straf & Voltaires Kommentar* (1998) s. 104.

straf. Vi skal helt tilbage til tiden før straffeloven af 1930, hvor eksempelvis § 232 i straffeloven af 1866 i al sin strengthed lød således: "Stjæler nogen 4de Gang eller oftere, bliver, hvis det sidst begaaede Tyveri er ... et grovt Tyveri, [Strafarbejde] fra 2 til 16 Aar eller under særdeles skærpende Omstændigheder indtil paa Livstid at anvende."

I samme forbindelse kan nævnes, at man i USA ikke viger tilbage for at idømme selv meget unge forbrydere fængsel på livstid. S. 73 refererer forfatteren, at Wayne A. Logan i en omfattende studie fra 1998, "Proportionality and Punishment: Imposing life without parole on juveniles", har påvist, "that most American courts refuse to take account of youth when conducting a constitutional proportionality analysis". – I Danmark må straffen i alle tilfælde jo ikke overstige fængsel i 8 år, når gerningsmanden ikke var fyldt 18 år, da han foretog den strafbare handling, jf. straffelovens § 84, stk. 1, nr. 2.

Sanktionssystemet i *England og Wales* adskiller sig principielt fra det tilsvarende system i USA derved, at fængsel på livstid i alle tilfælde udgør maksimumsstraffen. I 1965 afskaffedes dødsstraffen ved en lov (*Abolition of Death Penalty Act*). Antallet af livstidsdømte straffasonere udgjorde i 2000 8,6 pct. af samtlige indsatte svarende til 4.538 personer.

I kapitel 3 berettes der bl.a. om erfaringerne under den nugældende ordning. I England og Wales omfatter en dom til fængsel på livstid en langt mere heterogen gruppe, end det er tilfældet herhjemme. Man har nemlig et system med obligatorisk livstidsstraf (*mandatory life sentence*) for overlagt drab (*murder*) og fakultative livstidsdomme (*discretionary life sentences*) for andre grove forbrydelser, der er anført i *Table 4*, s. 80-81. Fra den sidstnævnte gruppe, hvor anvendelsen af livstidsstraf altså er fakultativ, kan eksempelvis nævnes seksualforbrydelser som voldtægt (*rape of a female*), hvor der i 1999 blev afsagt 57 livstidsdomme, og røveri (*robbery or assault with intent to rob*), der samme år affødte 36 domme til livstidsstraf. Til sammenligning kan anføres, at 228 personer i 1999 blev idømt livsvarigt fængsel for overlagt drab.

Det skal også nævnes, at reglerne for prøveløsladelse af livstidsfanger er yderst komplicerede. Den endelige afgørelse ligger i indenrigsministerens hænder, men såvel et prøveløsladelsesnævn som domstolene, repræsenteret af *the Lord Chief Justice* og den dommer, der i sin tid afsagde dommen til livstidsstraf, skal inddrages i behandlingen af prøveløsladelsesspørgsmålet.

Samtidig med, at dødsstraffen blev afskaffet i 1965, blev det for unge, der på gernings-tidspunktet ikke var fyldt 18 år, og som var blevet fundet skyldige i overlagt drab, fastsat, at sanktionen var tidsbestemt indespærring. Den pågældende unge drabsmand skulle nemlig dømmes *to be detained during Her Majesty's pleasure*.

I den forbindelse kommer forfatteren (s. 103 f. og s. 126 f.) ind på en gruppvækkende mordsag fra 1993. Ofret var den 2-årige Jamie Bulger. Drabsmændene to knægte på godt 10 år: Thompson og Venables. Begge blev idømt *detention during Her Majesty's pleasure*. I deres sag mente henholdsvis dommeren, der var ansvarlig for afgørelsen, og *the Lord Chief Justice*, at det først efter forløbet af henholdsvis 8 og 10 år kunne overvejes at sætte de dømte på fri fod, men indenrigsministeren fastsatte perioden til 15 år, idet han hævdede, at han måtte tage hensyn til den offentlige mening. Ministerens afgørelse blev indbragt for domstolene, og *House of Lords* pålagde ministeren at tage afgørelsen op til fornyet overvejelse. Herefter blev drengenes sag indbragt for Den europæiske Menneskerettighedsdomstol i Strasbourg, der fandt, at både retssagen og dommen over Thompson og Venables indebar forskellige krænkelse af den europæiske konvention om mennesker-

rettigheder. Da denne dom forelå i 2000, havde ministeren stadig ikke foretaget sig noget, men afgørelsen fra Menneskerettighedsdomstolen bragte skred i sagen. Ny lovgivning blev vedtaget af Parlamentet. Hvad den konkrete sag angik, anbefalede *the Lord Chief Justice*, at den blev taget op af *the Parole Board* med henblik på, at de to drenge øjeblikkeligt skulle sættes på fri fod. Nævnet indstillede herefter, at drengene skulle løslades den 22. juni 2001, hvilket afstedkom en heftig offentlig debat.

I det afsnit, der afslutter kapitlet, fremhæver forfatteren, at der nu foreligger en ny situation. Det har været gjort gældende, at tidligere havde det på grund af den herskende retlige struktur ikke været muligt at anfægte fængsel på livstid direkte under henvisning til retlige grundprincipper, hvorfor kritikken af det livsvarige fængsel var tvunget til at fokusere på straffuldbyrdsen. Hertil lyder hans kommentar: "There may be some truth in this, in so far as the Human Rights Act now gives the English courts powers that they did not have before and the evolving jurisprudence on the European Convention on Human Rights offers the opportunity to present arguments, both before English courts and the European Court of Human Rights in Strasbourg, that could not have been put forward seriously before."

Det fremgår af kapitel 4, at i 1999 udgjorde de 1.513 livstidsfanger i *Forbundsrepublikken Tyskland* ca. 3 pct. af den totale population af indsatte. Ligesom i Danmark anvendes livstidsstraffen i Tyskland stort set kun i forbindelse med drabsforbrydelser. Dette fremgår af *Table 7*, s. 136, der ganske vist kun omfatter forholdene i de delstater, der udgjorde det tidligere Vesttyskland. I 1999 blev i alt 96 personer idømt fængsel på livstid. 83 personer havde gjort sig skyldige i fuldbyrdet *Mord* og 8 personer i forsøg på denne forbrydelse. 1 person blev domfældt for en særlig alvorlig drabsforbrydelse af anden beskaffenhed, 1 blev domfældt for en seksualforbrydelse og 3 for røverier. Den tyske straffelov adskiller sig radikalt fra den danske straffelov derved, at der sondres mellem *Mord* og andre drabsforbrydelser. Livstidsstraffen er kun obligatorisk for (fuldbyrdet) *Mord*, hvorimod den i alle andre tilfælde, hvor der er hjemmel for dens anvendelse, alene er fakultativ. Ligesom i Danmark finder livstidsstraffen ikke anvendelse på personer, der på tidspunktet for den strafbare handling foretog sig ikke var fyldt 18 år.

Artikel 212 i den tyske straffelov afgør, hvem der er hjemfalden til straf for *Mord*, og hvem der falder ind under den generelle drabsbestemmelse. *Mord* er i bestemmelsen defineret ved, at gerningsmanden skal opfylde bestemte betingelser, hvorimod drab i almindelighed (altså bortset fra *Mord*) er defineret negativt ved, at gerningsmanden *ikke* opfylder disse betingelser. En sådan sondring vil naturligvis altid frembyde vanskeligheder. (I Danmark havde man under straffeloven af 1866 en lignende ordning, hvorefter der var obligatorisk dødsstraf for overlagt drab (mord) og fakultativ dødsstraf for det fuldbyrdede forsætlige drab.⁴ Straffeloven af 1930 afskaffede ikke blot dødsstraffen, men ophævede også den subtile sondring mellem mord og forsætligt drab, således at livstidsstraf i princippet kan idømmes for ethvert drab, ligesom anvendelsen af maksimumsstraffen altid er fakultativ.)

Forbundsforfatningen indeholder ingen bestemmelser om livstidsstraf. Om maksimumsstraffen fastslår forfatningen (*Grundgesetz*) blot i artikel 103, at dødsstraffen

⁴) Jf. C. Goos: *Den danske Strafferets specielle Del* (1895) s. 92 ff., hvor det s. 95 fremhæves, at "Drab [§ 186], som modsat Mord [§ 190], bliver i dette Forhold et negativt bestemt Begreb, ..." Det kan tilføjes, at i perioden 1866-1932 blev dødsstraffen for fuldbyrdet forsætligt drab blot idømt i et enkeltstående tilfælde (*HRT* 1873.49).

er afskaffet. Ikke desto mindre har Forfatningsdomstolen i Karlsruhe i 1977 (og ved flere senere lejligheder) måttet tage stilling til livstidsstraffens berettigelse. I 1977 fandt domstolen, at livstidsstraffen ikke var forfatningsstridig. Men dommen fastslog i tilgift: "In a case like the one before the Court, in which the weighty decisions to be made involve questions which are of essential significance to the persons concerned, the principle of legal certainty as well as the demands of natural justice require that conditions, in terms of which a prisoner serving a life sentence is released and the procedure to be followed in securing his release, should be determined by legislation. The form that such legislation should take, should be determined by the legislature, but within the framework laid down by the constitution." Dommen resulterede i, at Forbundsdomstolen siden gennemtrufede, at spørgsmålet om prøveløsladelse skulle tages op, når den dømte havde udstået 15 år af straffen, selv om Forbundsrådet ville have foretrukket en minimumsperiode på 20 år.

Spørgsmålet om livstidsstraffens afskaffelse diskuteres i Tyskland med langt større lidenskab, end det nogensinde har været tilfældet i Danmark. En inkarneret abolitionist, Hartmut-Michael Weber, udgav i 1999 en bog med titlen *Die Abschaffung der lebenslangen Freiheitsstrafe: Für eine Durchsetzung des Verfassungsanspruchs*, som Dirk van Zyl Smit indgående omtaler s. 157-161. Sidstnævnte konkluderer dog nøgternt: "In practise, there is little sign of the proposals, most recently repeated by Weber, to replace the life sentence with a fixed term being adopted."

Kapitel 5 om *international strafferet* hører til de korteste i bogen. Kun 30 sider er viet til en omtale af vigtige nyskabelser som *krigsforbrydertribunaler* (*ad hoc*-tribunalerne for krigsforbrydere i henholdsvis Eksjugo-slavien og Rwanda) og *Den internationale Straffedomstol*.

Som bekendt er det udelukket at anvende dødsstraf over for personer, der domfældes for selv en så afskyelig forbrydelse som folkedrab. Forfatteren oplyser (s. 167), at *The International Criminal Tribunal for Rwanda* hidtil har anvendt livstidsstraffen i fem tilfælde.

S. 189 påpeger forfatteren, at Portugals og Brasiliens forfatninger forbyder anvendelsen af livstidsstraf, og at sanktionssystemet i f.eks. Norge og Spanien kun hjemler anvendelsen af tidsbestemte frihedsstraffe. På en skala, hvor yderpunkterne udgøres af USA (hvor dødsstraffen er bibeholdt som *the ultimate penalty*) og Portugal (hvor forfatningen udelukker anvendelsen af livstidsstraf), har maksimumsstraffen i verdenssamfundets sanktionssystem altså fundet sin plads ved siden af lande som England og Tyskland.

I kapitel 6 sammenfatter forfatteren sine erfaringer og tanker om livstidsstraffen. Hans endelige konklusion er (s. 217) sammentrængt på blot 11 linjer: "In my view, it is this continued interaction between principle and practice" – som han har redegjort for i de foregående kapitler – "that is most likely to ensure that, rather than being accepted unthinkingly, life imprisonment will be taken seriously now and in the future". Forfatteren gør i den forbindelse gældende, at skønt der ikke er tegn på, at livstidsstraf vil blive anvendt i mindre omfang, vil i det mindste "the form and function of life imprisonment" forblive omstridte. Dette beror både på "the refinement of the arguments about it in England and Germany and elsewhere" og livstidsstraffens "qualified acceptance as the ultimate penalty in international criminal law". Og bogen slutter med at fastslå: "There are choices to be made. Legislatures and courts have the scope not to follow popular sentiment but to undertake a principled analysis of life imprisonment. Whether this will lead to procedural changes only, or whether the logic of the changes will be to move towards

the more widespread abolition of life imprisonment itself, remains to be seen". Så kan læseren sidde tilbage og føle, at forfatteren da i hvert fald ikke har vovet sig længere ud, end han kan bunde!

Endelig skal det nævnes, at bagest i bogen (s. 218-232) bringes en omfattende bibliografi. Dertil kommer "Table of Cases" og "Index".

Flere steder i bogen taler forfatteren om et stadigt køligere kriminalpolitisk klima.⁵ Anmelderen kan bekræfte, at dette også gælder for Danmarks vedkommende, hvorfor det næppe er sandsynligt, at vi inden for en overskuelig fremtid skulle opnå ændringer i retning af "the more widespread abolition of life imprisonment itself". I Skandinavien er Norge som bekendt det eneste land, der har afskaffet livstidsstraffen, idet en tidsbestemt straf af fængsel i 21 år udgør maksimumsstraffen dér.⁶

Dirk van Zyl Smits bog kan anbefales. Redegørelsen for forholdene i USA, England og Wales samt Tyskland forekommer mig at være grundig og instruktiv. Og jeg finder, at de betragtninger, som forfatteren anstiller, er relevante og velovervejede.

Men det skal ikke forties, at bogen nok vil blive mest værdsat i de kredse, hvis interesser er pønologi og kriminalpolitik. Selv om forfatteren som allerede nævnt også er indehaver af en lærestol i kriminologi ved Kapstadens universitet, indeholder den lidet for den læser, hvis hovedinteresse er kriminologi.

Sv. Gram Jensen
Frederiksberg

Ingjerd Gilbrant Kvarme: Bak russiske fængselsmurer. Fortællinger om identitet, forandring og frihet. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS 2003 Bergen.

"I hvilket land er det værst at være fængslet? spurgte en fange engang. "Rusland", lød svaret. Det kan være vanskeligt at måle, da mange lande kan gøre krav på titlen, men efter forfatterens beskrivelse af russiske fængselsforhold, kunne det godt være i Rusland. Forfatteren er Ingjerd Gilbrant Kvarme, der er cand. polit. med hovedfag i kriminologi og bifag i kristendomskundskab. Hun underviser på Institut for kriminologi og retssociologi ved Universitetet i Oslo.

Men anliggendet med bogen har ikke været at beskrive forfærdelige russiske fængselsforhold. Anliggendet har været at beskrive kirkens indtog i fængslerne efter Sovjetunionens fald.

Interessen for problematikken udspringer af præsten fader Vladimirs besøg i Norge, hvor han fortalte om sit arbejde i fængslet Metallostroy, som er et langtidsfængsel for førstegangssindsatte. I 1988 havde der været nogle disciplinære problemer i Metallostroy. De indsatte var utilfredse med nogle af fængselsreglerne og et af deres krav havde været at få en kirke i fængslet. Fængselsinspektøren inviterede fader Vladimir til et møde med fangerne. Resultatet af mødet blev, at præsten lovede at hjælpe dem med at bygge en kirke i fængslet. Fra det tidspunkt begyndte han at komme regelmæssigt i fængslet for at høre

⁵ F. eks. i kapitlet om England og Wales (s. 132): "... as the penal climate has grown harsher, ...".

⁶ Se Per Ole Tråskman: "Utestängning genom tidsbestämd inspärning – det problematiska livstidsstraffet" i den af Vagn Greve, Beth Grothe Nielsen og Annika Snare redigerede antologi *Nytter det? Mosaik om kriminalforsorg og kriminalpolitik* (2001) s. 151 ff.

skriftemål og fejre gudstjeneste, samtidigt med at han samlede penge til kirkebyggeriet ind udenfor, hvorefter kirken bygges.

Kvarmes nysgerrighed bliver vakt.

Hun ønsker at beskrive kirkens indtog i de russiske fængsler ud fra de indsatte egne fortællinger. Det viser sig imidlertid for vanskeligt ugenert at interviewe indsatte i fængslet, så hun ender med at koncentrere sig om 4 løsladte fangers fortællinger.

Under kommunismen blev den russiske kirke en martyrkirke. Det vil sige, at den i særlig grad blev udsat for forfølgelser. Tusinder og atter tusinder blev fængslet, forvist eller dræbt. Nogle smed præstekjolen. På ganske få år faldt præsteantallet fra 60.000 til 5.000. Forældre fik frataget forældremyndigheden over deres børn. Mennesker blev indlagt på psykiatriske klinikker, fordi de som kristne ansås som lidende af tvangsforestillinger. Mange kirker blev ødelagt, men nogle blev omdannet til ateistiske museer og derved bevaret.

Kirkens dramatiske historie under kommunismen betyder, at den står ukompromitteret efter styrets fald.

I fængslet opfattes kirken som et sted uden for fængselsmyndighedernes rækkevidde. At det lykkes at gøre kirken anderledes end det omgivende samfund, viser sig i forhold til fangehierarkiet. Der findes 3-4 kategorier. De øverste bestemmer og styrer. Under dem en gruppe, der har så mange ressourcer, at den kan holde sig uden for magtkampene. Tredje gruppe er tjenere for gruppe 1, og den laveste gruppe er de udstødte. De bliver pint og plaget og forsøger at gøre sig så usynlige som muligt for at undgå forfølgelse.

Da der bliver bygget en kirke i Metallostroy, vil de styrende fanger ikke tillade de udstødte at komme i kirken. De forlangte, at kirken skulle overtage fængslets uskrevne regler. Men fader Vladimir står fast: "Det går ikke. Det er jer, der må forandre jer. Kirken følger det, Jesus har sagt, og Jesus kan ikke forandre sig."

Sådan bliver det. Alle fanger uanset status kan deltage i gudstjenesten på samme tid. Det er ikke muligt i et dansk fængsel. I Danmark må der afholdes særlige gudstjenester for udsatte grupper.

I de russiske fængsler har kirken bevaret en integritet, der gør den helt unik i en barsk fængselsvirkelighed

Kvarme følger 4 tidligere indsatte, der på forskellig måde har haft kontakt med kirken. Johannesteksten 8,31-32: "Hvis I bliver i mit ord, er I sandelig mine disciple, og I skal lære sandheden at kende, og sandheden skal gøre jer frie", fik stor betydning for dem. De møder hende med dette bibelvers, et vers, hun aldrig selv ville have voget at læse for dem. Selv da de befandt sig i fængslet som fangne, oplevede de sig som frie, da de blev kristne. De fik del i en universel frihed som overskred fængslets mure.

De 4 tidligere indsatte er Yuri, Sacha, Sergei og Eugenia. Yuri og Sacha er begge blevet døbt før de kommer i fængsel, men ingen af dem har forbundet noget med det. I begyndelsen af afsoningen siger kirken dem heller ikke noget. "Kristendommen er for gamle bedstemødre, der tænder tynde vokslys", og den er meget langt fra deres opfattelse af verden. Men ved nogle tilfældigheder får de begge kontakt med kirken i fængslet og denne kontakt ændrer deres liv.

Sergeis fortælling skiller sig ud fra de andre fortællepartnere. Han har som barn holdt sig meget for sig selv. I fængslet driver han åndelig helbredelse og opdager at denne helbredelse ikke virker over for kristne fanger. Han begynder at nærme sig kirken for også at inddrage kirkens åndelige kræfter i sin virksomhed, men opdager, at han må vælge. Han

bliver kirkens forstander og lever de sidste 3 år af sin afsoning inde i kirken, hvor han arbejder som vagtmand. Fængslets reguleringer hjælper ham til at leve det asketiske liv, han ønsker sig, og han begynder en slags munkeliv i fængslet. Efter løsladelsen går han ind i en munkeorden.

Eugenia afsoner i kvindefængslet Sablino. Hun beskriver fængslet som ganske forfærdeligt. Ved en tilfældighed bliver hendes liv ændret. Ved påsketid dekorerer hun et stort påskeæg og forærer det til fængslets inspektør. På den ene side har hun malet Jesus og på den anden side 3 helgener, der symboliserer tro, håb og kærlighed. Det var så smukt udført, at Eugenia kom i lære som ikonmaler, en undervisning som også fortsatte efter løsladelsen. Nu er det sådan, at der er forbundet ganske særlige regler med ikoner. De kan f.eks. ikke anerkendes som ægte, hvis de er malet af en ikke-troende. Eugenia var ikke kristen, da hun begyndte at male. Men hun ønskede at fortsætte og blev døbt og voksede ind i troen.

At blive kristne betød for alle 4 en forandring De brød med deres tidligere liv og en ny verden åbnede sig for dem.

Bogen giver et spændende indblik i nogle menneskers liv i en turbulent tidsperiode. Det, der gjorde størst indtryk på mig, der selv er praktiserende fængselspræst, var fader Vladimirs sejr over fangehierarkiet. Det var også en stor udfordring at læse om den ortodokse kirkes forvandlende kraft. Selv om kirken er blevet voldsomt undertrykt i 70 år, fremstår den som forbavsende livskraftig og som en ressource til at løse menneskelige konflikter og skabe rum for en ny begyndelse. Jeg kan varmt anbefale bogen.

Susanne Bjerregaard
Vestre Fængsel

Petrus C. van Duyne, Klaus von Lampe & Nikos Passas (Eds.): Upperworld and Underworld in Cross-Border Crime. Wolf Legal Publishers (WLP) 2002.

Antologin består av nio intressanta bidrag, inklusive introduktion och efterord, skrivna av åtta forskare i kriminologi eller straffrätt/kriminalrätt. Samtliga bidrag behandlar aktuella frågor rörande organiserad eller gränsöverskridande brottslighet i Europa och den pågående interaktionen mellan samhälle och brottslighet. I takt med globaliseringen, den snabba expansion som sker på handels och industrins område och med den ökande rörligheten för varor och personer förändras brottsligheten. Boken behandlar brottsligheten som sådan liksom nyligen uppmärksammade eller särskilt intressanta aspekter av gränsöverskridande brottslighet. Bidragen belyser kriminogena regelasymmetrier som utnyttjas inom Europa liksom det faktum att EU bidrar med ett ytterligare spektrum och med ytterligare möjligheter att motverka ifrågavarande brottslighet.

I introduktionskapitlet *Upper- and underworld cross-border crime economy* pekar Petrus C. van Duyne på förändringar hos brottslighet och samhälle. Förutsättningarna på den illegala marknaden och brottslighetens karaktäristiska förändras ständigt. Ett beteende som en gång setts som förkastligt bedöms senare som accepterat och tvärtom. Van Duyne diskuterar vilket hot mot samhället som den svarta ekonomin respektive den organiserade brottsligheten verkligen utgör. Oron för att brottsligheten skall infiltrera samhället tar sitt uttryck i olika föreställningar om organiserad brottslighet och gränsöverskridande brottslighet, vilka inte stämmer med verkligheten enligt van Dyne. Vidare

ifrågasätts om den gränsöverskridande brottslighet som tillhandahållandet av billigare varor och tjänster på en svart marknad innebär har kapacitet att hota den rikare delen av det så kallade "globala samhället". Hotet från den organiserade brottsligheten diskuteras även av Nikos Passas i kapitlet *Cross-border Crime and the interface between legal and illegal actors*. Rädsla för det hot man upplever av brottsligheten framkallar krav på åtgärder som i sig kan utgöra en fara för demokratin. Passas framhäver samspelet mellan det vanliga samhället och den undre världen där globaliseringsprocessen har mångdubblat de gränsöverskridande förbindelserna och intensifierat sammanlänkningar mellan olika delar av samhället. Gränsöverskridande brottslighet, menar Passas, har visat, att den – i avsaknad av tydliga internationella regler - kan utnyttja svagheter och asymmetrier i regelverket och den har förutsättningar att undkomma lokala brottsbekämpande myndigheter. Den gränsöverskridande brottsligheten är därför ett strukturfenomen, där kriminogena asymmetriska regler framkallar efterfrågan på olagliga varor och tjänster. Att underskatta detta leder till en felaktig uppfattning om vilka risker dessa brott innebär och kan leda till att felaktiga åtgärder vidtas. Alla gränsöverskridande brott är emellertid inte lika allvarliga, sofistikerade eller organiserade. Sabrina Adamoli redovisar i kapitlet *The protection of the EU financial system from the exploitation of financial centres and off-shore jurisdictions by organised crime* de olika regelasymmetrier som förekommer inom EU och de omgivande finansiella off-shorecentren. För att kasta ljus på detta utför TRANSCRIME, en avdelning vid universitetet i Trento, forskning för att jämföra olika jurisdiktioner med vissa kriterier rörande straff- och processrätt, administrativa regler, banklagar, associationsrättsliga regleringar och internationellt samarbete. Resultatet av denna forskning avslöjar en intressant variation mellan olika jurisdiktioner rörande sannolikheten att vinning från brott skall passera över till de finansiella centren. Andra skyddsåtgärder beskrivs av Gert Vermeulen i kapitlet *New developments in EU Criminal policy regarding Cross-border Crime*. Vermeulen fokuserar på det arbete som pågår inom EU angående regler mot ekonomisk och annan brottslighet som är organiserad, terrorism och narkotikabrottslighet. Här redogörs för beslutet i Tampere år 1999 om att möta hotet från den organiserade brottsligheten öga mot öga och att utarbeta och implementera en gemensam strategi, vilket konkretiserades år 2000 i den s.k. 'EU Millenium Strategy on Organized Crime'. Strategin innehåller bl. a. minimiregler och ett antal rekommendationer vilka syftar till att begränsa asymmetrierna i medlemsländernas lagstiftning och inskränka brottslingarnas möjlighet till jurisdiktionsshopping. Även i kapitlet *Crime-entrepreneurs and financial management* av Petrus C. Van Duyne diskuteras jurisdiktionsshopping och begreppen svarta pengar och penningtvätt analyseras. Föreställningar om dessa jämförs med materiella bevis för fenomenens omfattning. Då definitionen av begreppet penningtvätt är alltför omfattande och rör allt handlande som har betydelse för att dölja resultatet av ett brott som begåtts i vinningssyfte blir distinktionen mellan penningtvätt och andra brott suddig, menar van Duyne, och problemet blir omätbart och användbart för politiska manipulationer. Van Duyne betonar att den svarta ekonomin är flyktig och dess aktörer ständigt söker kryphål och möjligheter att kringgå lagstiftning, även om det i verkligheten sker på ett mindre sofistikerat sätt än vad som förutsatts. Att uppfattningen om brottslighet och verklighet kan se olika ut betonas även av Matja Jager i kapitlet *Some Policy Implications of Various Patterns of the Supply Side of Illicit Drug Market*. Jager menar att uppfattningen om den organiserade brottsligheten som en rationell verksamhet som strävar mot ett monopolskapande är lika utbredd som

missuppfattad. Viss slags brottslig verksamhet som beskyddarverksamhet kräver att man har monopol över ett visst område, medan det för andra slags verksamheter som t. ex. handel inte är någon förutsättning, även om aktörerna kan ha det som ett mål. Uppfattningen om den organiserade brottsligheten som rationell och vinstmaximerande återfinns i den traditionella litteraturen, men motsvaras sällan av några verklighetsbaserade fakta, menar Jager. Mer konkreta exempel på verklig gränsöverskridande brottslighet ges av Vladimír Baloun och Miroslav Scheinost i kapitlet *Economy and crime in the society in transition: The Czech Republic Case*. Här beskrivs en konkret studie av ekobrott eller organiserad brottslighet i Tjeckien liksom samarbetet mellan legala och kriminella aktörer. Författarna beskriver hur svarta eller illegalt åtkomna pengar fick fäste i systemet i samband med omvandlingen av Tjeckoslovakiens ekonomi till marknadsekonomi. Det handlar om gränsöverskridande aspekter av till synes lokala brott. Författarna menar att de tjeckiska exemplen uppvisar karaktäristika som traditionellt åsatts organiserad brottslighet. Till skillnad från den traditionella bilden är den organiserade ekonomiska brottsligheten de undersökt annorlunda, då den redan funnits i systemet sedan tidigare. Brottslighetens förutsättningar i samband med övergången från planekonomi till marknadsekonomi beskrivs än mer konkret i kapitlet *The trafficking of untaxed cigarettes in Germany: A case-study of the social embeddedness of illegal markets* av Klaus von Lampe. Den illegala handeln med obeskattade cigaretter beskrivs, liksom inflödet av varor från andra länder. Vissa delar av varuströmmen samlas upp av organisatörer, som kanaliserar dem i en mer strukturerad form. Von Lampe berättar att det i östra Berlin finns många innevånare med vietnamesiskt ursprung, varav vissa efter Tysklands enande engagerade sig i organiserad gatuförsäljning av obeskattade cigaretter. De lyckades tack vare att semi-legal handel redan varit vanlig under kommunisttiden. Även om en minskad gatuförsäljning har uppnåtts på grund av myndigheternas kontrollåtgärder, så finns den orsakande faktorn kvar: skatteskillnaden mellan länder. Som konklusion slår von Lampe fast i efterordet *Organized Crime Research in Perspective* att ryktet om den organiserade brottslighetens omfattning är betydligt överdrivet, men att det saknas kunskap för att man skall kunna säga om det finns anledning till fruktan. En verklig källa till oro är istället den ringa kunskapen på området. Denna avsaknad av fakta kan underblåsa den uppvaknade diskussionen om det globala samhället som är belägrat eller infiltrerat av ondskefulla inkräktare i form av gränsöverskridande brottslighet. Myndigheterna gör dock rätt i att ta hotet på allvar då det handlar om en lättföränderlig verksamhet.

Sammanfattningsvis kan nämnas att denna bok behandlar ett antal intressanta aspekter av den gränsöverskridande brottsligheten. Författarna diskuterar begreppsbyggnaden kring organiserad och gränsöverskridande brottslighet och brottslighetens föränderlighet liksom det hot som många upplever komma från den organiserade brottsligheten. Läsaren kan konstatera att den gränsöverskridande brottsligheten kan se mycket olika ut. En beskrivning ger en bild av en sofistikerad och genomtänkt affärsidé som ägnar sig åt jurisdiktionsshopping och kalkylerar med upptäcktsrisken. Andra beskrivningar menar att det istället är fråga om tillfälliga samarbeten och mer oplanerad verksamhet. Boken ifrågasätter på ett spännande sätt den traditionella bilden av gränsöverskridande och organiserad brottslighet och öppnar dörren för ny forskning och nya tankar kring problemet.

Malin Sjöstrand
Lunds universitet

Nils Jareborg: *Gastronomiska undersökningar*. Festskrift. Iustus förlag, Uppsala 2002, ISBN 91-7678-493-2, 253 s.

Iustus förlag, med huvudsäte i Uppsala, utger bl.a. de volymer som utkommer i Juridiska fakultetens i Uppsala skriftserie *De lege*. Då den tionde volymen i denna serie skulle utges 2002 bestämdes det att den skulle vara en verklig *Festskrift*. Enligt förordet handlar det om ett pionjärarbete avsett för både det praktiska maträttslivet och det rent akademiska, mer teoretiska åttandet. Festskriften är tänkt att i alla avseenden vara värd sin beteckning.

Huvudmannen bakom projektet är "en undersökare", nämligen Nils Jareborg (född 1938, professor emeritus i straffrätt vid Uppsala universitet). Sina "gastronomiska undersökningar" har han valt att presentera i två avdelningar. I den första avdelningen redovisas "främst cirka tusen recept fördelade på sexhundra nittio tre paragrafer, varav en del anger ett flertal varianter eller mutationer". I denna avdelning finns också vissa hänvisningar till förarbeten. Bokens andra avdelning innehåller "fjorton oumbärliga texter med anknytning till mat och dryck". Undersökaren anger att hela festskriftens uppläggning i formellt hänseende har inspirerats av Philosophische Untersuchungen: Philosophical Investigations (1953) av Ludwig Wittgenstein, och att den ordning vari recepten i avdelning I presenteras bygger på en kaosteori (=principlöshetens princip har tillämpats). I rättvisans namn bör dock nämnas att den första avdelningen avslutas av ett matfallsregister som i viss mån hjälper till med orienteringen.

Idén att i en juridisk skriftserie utge en volym som innehåller en gastronomisk undersökning, kan naturligtvis uppfattas som smaklös. Men det är den ju inte. För det första så är denna gastronomiska undersökning verkligen en *festskrift*, med ett innehåll som uppriktigt syftar till att betona vikten av det festliga för alla som vill och kan bli delaktiga i. För det andra är det en skrift som också slår vakt om det *juridiska* ("recept i sig kan inte patenteras", "recept är inte heller föremål för upphovsrätt i fråga om de kokkonstnärliga innehållet", men en "sammanställning av recept kan lätt uppnå s.k. katalogskydd" [Detta är förmodligen något som man kan försöka undgå genom att tillämpa en kaosteori.]), och för det tredje är det en skrift som verkligen tar begreppet "rätt" på allvar. Presentationen av rätterna och deras innehåll är betydligt mer fullständig än vad som brukar vara fallet i juridiska festskrifter. Därtill är festskriften *bildande* i ordet bästa bemärkelse.

Men hur skall festskriftens innehåll egentligen bedömas. Den största delen av den är en kokbok. Till denna del finns det en stark presumtion om att bedömningen skall utfalla positivt. Joseph Conrad skrev en gång ett förord till den kokbok som hans hustru Jessie publicerade. I detta konstaterade han att "[k]okböcker är de enda böcker vilkas avsikt icke kan misstänkliggöras. De syftar uteslutande till att utöka mänsklighetens lycka." Denna bedömning måste naturligtvis också komma undersökaren av den aktuella festskriften till godo.

Och som kokbok har festskriften också andra förtjänster än dess antakna goda syfte. Många av recepten är goda och spännande för alla personer som rent praktiskt vill kasta sig ut i gastronomiska undersökningar. Såsom alltid kan man naturligtvis komma med vissa invändningar mot urvalet av recept ("särskilt urvalet av efterrättsrecept är något ensidigt och begränsat", medan "särskilt antalet pastarecept är påfallande stort"). Detta är naturligtvis en följd av egna preferenser, som i grunden inte är ägnade för kritik som bygger på andra subjektiva preferenser.

Man kan också påpeka att fråga inte är om "en första kokbok för den intresserade

nybörjaren". Vissa av recepten är inte helt enkla att följa ens för en ganska erfaren maträttare (Hur skall t.ex. anvisningen i § 691 angående anka i lergryta tolkas och tillämpas när det gäller ankans storlek, typen av ris och det som skall ske vidare ...?). Men å andra sidan: vilken festskrift är avsedd att vara en nybörjarbok?

En personlig bekännelse av anmälaren är att han har haft en betydligt större glädje av denna festskrift än av de flesta som han tidigare har stiftat bekantskap med, inklusive ett antal av dem som han själv har medverkat i.

Den andra avdelningen innehåller framför allt texter som representerar intressant och utmärkt gastronomisk kulturhistoria. Denna del kan med fördel läsas som aftonlektyr, efter alla små och något större fester som kan skapas med anvisningarna i kokboksdelen. Kapitel I i den andra avdelningen innehåller därtill många goda råd, som inte skall glömmas, då man själv hänger sig åt motsvarande undersökningar.

Att en av tio juridiska volymer ägnas en gastronomisk undersökning verkar med stöd av detta pionjärbete som berättigat. Egentligen kan det kanske till och med försvaras med argument som söks i gamla rättstraditioner. Var det inte någonting om att man skulle sörja för att "tiondet" alltid kom det därtill berättigade till godo.

Per Ole Träskman
Lunds universitet